



TRGOVINA ISTOČNOJADRANSKIH GRADOVA U SVJETLU POVELJE KULINA BANA IZ 1189. GODINE

UDK/UDC: 339:929.653(497.15)"1189"
Izvorni naučni rad

Dr. sc. Vilma Pezelj, vanr. profesor
Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu

Sažetak

Autorica analizira povijesni okvir u kojem je donijeta Povelja Kulina bana iz 1189. Dubrovnik osigurava sebi slobodu trgovanja u balkanskom zaleđu što pokazuje ugovor Dubrovnik sa Nemanjom iz 1186., Povelja Kulina bana iz 1189. te privilegij bizantskog cara Isaca Angela iz 1192. o slobodi trgovanja bez plaćanja carine po čitavom Bizantskom Carstvu, uz obavezu da caru priskoče u pomoć s dvije naoružane galije ako zarati s Venecijom ili sa Zadrom. Bizantski car istom je poveljom podario privilegij Dubrovčanima da mogu pristupiti spašavanju svojih brodova i preuzeti na bizantskom teritoriju ostatke olupina svojih brodova i robu preostalu nakon brodoloma, što ukazuje na usku povezanost kopnene i pomorske trgovine. Sa izdavanjem privilegija Dubrovniku i drugim dalmatinskim gradovima nastavili su i ostali bosanski vladari. Posebno su značajne povlastice Splitu, osobito u 14. st. u doba Hrvoja, hercega Splita i Tvrtka I Kotromanića (1377.-1391.). Autorica analizira značajne termine koji se javljaju u trgovini kopnom i morem (*conserva*, *capitaneus turmae*, *havarija*) i jedan od značajnih pomorskih ugovora (*rogancija*).

Ključne riječi: vladarske povelje, trgovina, dalmatinske komune, Bosna, srednji vijek

Uvod

Dvanaesto stoljeće obilježeno je (prvi put nakon stagnacije iza velike seobe naroda u 7. st.) ekonomskim poletom općenito u Europi i posebno na Sredozemlju kao glavnoj ondašnjoj prometnoj vezi Zapad-Istok. Vladari su spoznali koliku im korist donosi

trgovanje, pa su trgovcima pružali zaštitu i izdavali povlastice.¹ Značaj Dubrovnika u razdoblju od 12. do 15. st. povezan je s trgovinom kao najvažnijom gospodarskom granom.² Srbija i Bosna u 13. st. gospodarski zaostaju za dalmatinskim komunama i nemaju razvijenu trgovinu. Sredozemljem plove brodovi snabdjeveni robama potrebnim zaleđu dalmatinskih gradova, a feudalci iz zaleđa podržavaju razvoj trgovačkih odnosa sa dalmatinskim komunama jer im uvoz potrebnih roba mogu osigurati dalmatinski trgovci koji imaju značajne trgovačke veze sa Zapadom čijem civilizacijskom i kulturnom krugu pripadaju. Odnos srednjovjekovnog grada i zaleđa predstavlja uzajaman odnos, a trgovačke veze grada sa zaleđem bile su od izuzetne važnosti zbog ekonomskog razvoja gradskih komuna.

Trgovci povezuju sve slojeve gradskih ekonomija i njihovih društava. Razlikovala su se i područja trgovačke djelatnosti na ona vezana uz poslovanje na lokalnom tržištu od uključivanja u trgovačke poslove na jadransko-balkanskom području. Trgovačkim poslovanjem bavile su se u dalmatinskim gradovima sve društvene skupine.³ Osim Dubrovniku, bosanski kraljevi izdali su ukupno devet povelja Splitu, četiri povelje i dva pisma Trogiru, četiri povelje gradu Šibeniku u kojima su regulirali prirodne veze tih gradova i zaleđa. Tim putem dolazi do širenja statutarnog prava istočnojadranskih gradova.⁴

Trogirskom diplomom 25.5.1107. godine hrvatsko-ugarski kralj Koloman dodijelio je povlastice trogirskoj komuni i opteretio je porezom, odnosno obvezom da od godišnjega lučkog prometa sa strancima plati kralju dvije trećine prihoda.⁵ Povlastice po tipu trogirskom

- 1 Šanjek, F., Grbavac, B. (ur.) (2017.), *Leksikon hrvatskog srednjovjekovlja*, Školska knjiga, Zagreb, natuknica Trgovina, sajmovi, novčarstvo, 669.
- 2 Venier, G., „Konzuli i konzularna služba Dubrovnika (komune) i Dubrovačke republike u balkanskom zaleđu (XII-XV. st.)“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci* 4 (3) 2015, 301.
- 3 Šanjek, F., Grbavac, B., *op.cit.*, natuknica Dalmatinska komuna: postanak i razvoj - Komunalne ekonomije, 156.
- 4 Drino, Dž., Londrc, B., „Povijesni aspekti uticaja prava istočnojadranskih gradova na pravo srednjovjekovne Bosne (eupeizacija bosanskog prava)“, *Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske*, vol. VIII, br. 1/2017., 45.
Brković, M., „Bosanski kraljevski dvor i dalmatinski gradovi“, *Braća Vranjani i vransko područje tijekom povijesti*, Zadar, Ogranak MH u Zadru, Općina Pakoštane, 2017, 271.
- 5 Venier, G. *op.cit.* 284.
- 5 Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod MK = www.enciklopedija.hr,



dobili su i ostali dalmatinski gradovi.⁶ Split je sklopio trgovačke ugovore s Pisom 1169., Piranom 1192., Trogirom 1239., Melfima 1274. Split postaje glavna izvozna i uvozna luka istočne jadranske obale za područje današnje Bosne i Hercegovine.⁷

Bosanski vladari poštuju ranije povlastice ugarsko-hrvatskih kraljeva, smatrajući ih ispravnima. Bosanski vladari iskoristili su razdoblje slabih vladara na ugarsko-hrvatskom dvoru nastalo smrću Ludovika I 1382. g. da bi se osamostalili u Bosni i proširili svoju vlast na teritorij Hrvatskog Kraljevstva pod ugarsko-hrvatskom krunom. Svi dalmatinski gradovi osim Zadra potpali su pod bosansku vlast devedesetih godina četrnaestog stoljeća.⁸ Povelja kralja Tvrtka I Šibenčanima od 11. lipnja 1390. g. vrlo je slična povelji gradu Trogiru iz iste godine.⁹

natuknica *Trogirska diploma*, pristupljeno 11.1.2020. Heka, L. (2011.), *Osam stoljeća hrvatsko-ugarske državne zajednice*, Szeged-Subotica, 50.

6 Csizmadia, A., „Prvi privilegiji ugarskih vladara ugarskim i dalmatinskim gradovima”, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, XVI/1979.

7 Detaljnije: Mijan, D., „Lučke i carinske odredbe Splitskoga statuta i razvoj gradske luke”, *Kulturna baština* 32, Split, 2004, 25-44. Perojević, S., „Splitska luka u vrijeme mletačke uprave”, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Splitu 26. i 27. rujna 2016, *Pomorski Split do početka XX. stoljeća*, Biblioteka Knjiga Mediterana 108, Književni krug Split, 2019, 97-117.

Split je bio važna referentna točka na plovnoj ruti od Mletaka prema Istoku, ali i obrnuto, te je naslijedio ulogu Salone u prošlosti. Sve što se događalo drugdje na Sredozemlju odražavalo se i u Splitu. Split je bio u posebno teškom položaju kad su Osmanlije provalili do Jadrana. Blokada s kopna značila je i blokadu s mora. Na splitskom je primjeru vidljivo kako pomorski promet bez kopnene poveznice gubi lanac primanja i preuzimanja robe. Detaljnije: Cambi, N., „Salona i Spalatum, dvije funkcionalno povezane luke”, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Splitu 26. i 27. rujna 2016, *Pomorski Split do početka XX. stoljeća*, Biblioteka Knjiga Mediterana 108, Književni krug Split, 2019, 5.

8 Brković, M., „Isprave bosansko-humskih srednjovjekovnih vladara Šibeniku”, *Radovi Zavoda za povij. Znan. HAZU u Zadru*, 50/2008, 15., n. 1 i tamo navedena literatura. Heka, L., op. cit. 72.

9 *Ibid*, 39.

1. Povezanost kopnene i pomorske trgovine.

Bizantski car Isac Angel podario je privilegij Dubrovčanima da su u slučaju brodoloma slobodni pristupiti spašavanju i robu spašenu od brodoloma vratiti vlasnicima kao i preuzeti na bizantskom teritoriju ostatke olupina svojih brodova od Drača do Andrianopola.¹⁰ Spomenuti pomorski institut pružanja pomoći i spašavanja na moru reguliraju statuti istočnojadranskih komuna, a najdetaljnije je reguliran u najstarijem dalmatinskom statutu - Korčulanskom statutu iz 1265. (prvi spomen Statuta potječe iz 1214. godine).¹¹

U razdoblju mletačkog vrhovništva (1205.-1358.) razvija se dubrovačka kopnena i pomorska trgovina. Budući da je pomorsko pravo po svojoj naravi međunarodno i univerzalno i po svojoj biti neformalno ono je nastalo pisanim redigiranjem običajnih normi koje su nastajale i modificirale se u skladu sa potrebama i uvjetima razmjene dobara. Obilje pomorsko-pravnih instituta nalazimo u statutarnim

10 *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, II 240/255. Usp. Brajković, V. (1933), *Étude historique sur le Droit Maritime Privé du Littoral Yougoslave*, Marseille, 221. Prijevod u Marinović, A., (2005), *Dubrovačko pomorsko pravo*, knjiga II, Split, 103.

11 Korčulanski statut, kao najnapredniji glede odredbi o spašavanju određuje da svatko tko opazi brodolom to treba uz nagradu dojaviti vlastima, kako bi se mogle poduzeti mjere spašavanja. Nadalje, zabranjuje pružanje pomoći i pomaganje u spašavanju stvari bez prethodnog odobrenja i sporazuma s vlasnikom odnosno zapovjednikom broda. Odredbom kojom zabranjuje stjecanje potopljene imovine sa morskoga dna statut očigledno prihvaća shvaćanje da stvari na dnu mora pripadaju svome vlasniku. Do takvog je reguliranja stvari došlo iz potrebe održavanja dobrih odnosa među komunama. Isti je razlog inkriminirao krađu stvari s broda koji je pretrpio brodolom. Trgovački odnosi među srednjovjekovnim gradovima glede brodoloma i spašavanja zahtijevali su priznavanje stanovitog reciprociteta. Korčulanski statut, cap. 82, 127.

Usp. Burmas F., „*Institut pružanja pomoći i spašavanja na moru u odredbama Korčulanskog statuta iz 1214. g.*”, Zbornik radova znanstvenog skupa Statuta grada i otoka Korčule iz 1214, Zagreb-Samobor, 1989, 369. Carić, A., „*Krivična djela u vezi s morem u Korčulanskom statutu iz 1214*“, Zbornik radova znanstvenog skupa Statuta grada i otoka Korčule iz 1214, Zagreb-Samobor, 1989, 121.

Bolanča, D., *et.al.*, „*Salvage on the sea – from Roman law to Modern time*“, *Ius romanum*2/2018, 238-250.



odredbama dalmatinske pravne regije¹², a o primjeni istih u praktičnom životu govore notarski zapisi. O povezanosti kopnene i pomorske trgovine govore i termini koji se javljaju u oba vida trgovine (*conserva*, havarija).

Kao sredstvo lakše obrane od gusara¹³ Dubrovački statut poznaje plovidbu u tzv. *conservi*.¹⁴ *Conservom* su nazivane skupine brodova sastavljene po nalogu dubrovačke vlade koja im je postavljala i jednoga kapetana (*capitaneus*) za zajedničkog vrhovnog zapovjednika. Ako bi jedan od brodova u *conservi* bio napadnut ili oštećen, čitava bi *conserva* svojom robom sudjelovala u zajedničkoj havariji, odbivši i u tom slučaju trećinu vrijednosti broda.¹⁵ Isti se termin primjenjivao i u kopnenom prometu. Naime, zbog nesigurnih prilika u dubrovačkom zaleđu, trgovci su običavali putovati u skupinama, karavanama (latinski *turma*), na čelu koje je, kao i kod brodova u *conservi*, *capitaneus turmae*.

12 Hlača, V., „Povijesni razvoj pomorskog prava na hrvatskoj obali Jadrana”, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, 20/ 1, 1999, 63-79.

13 Grabovac, I., „Pojmovi piratstvo i gusarstvo s posebnim osvrtom na pravno-povijesne konotacije“, Liber amicorum, Zbornik radova posvećen Antunu Cvitaniću, Split, 2016, 53-62.

Termin gusarenje nužno je razgraničiti od termina piraterije. Smatra se da razlikovanje tih termina započinje u 14.st., u vrijeme kada je državna (komunalna) vlast počela izdavati ovlaštenja za vršenje nasilja na moru. Organizirana politička vlast proglašava u tom razdoblju piratskim aktom svaki pomorski plijen ako za njega nije bila izdana posebna dozvola. Stoga izraz pirat i piraterija „zadržavaju isključivo značenje neovlaštenog čina izvršenog na moru...“.

Brajković, V., „Gusarstvo“, Pomorska enciklopedija, Zagreb, 1975., vol. 2, 594. Usp. Maštrović, V. (1983.), *Posljednji gusari na Jadranskom moru*, Zagreb, 8.

Korčulanski statut u gl. XV „O razbojnicima“ razlikuje pojmove gusarstvo i piratstvo, dok ih u gl. XVI „O bavljenju gusarstvom“ identificira, kao i Splitski statut u IV, 97, 98.

Usp. Carić, A., *op.cit.* 121.

Florence Fabijanec, S., „Pomorstvo na istočnom Jadranu: trgovački promet i pomorske opasnosti krajem srednjega vijeka i početkom modernoga doba”, *Historijski zbornik*, LXV (2012), 1, 41.

14 *Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae*, vol. II, str. 284., s. v. *conserva*. (U lat. izvorima *conservagium*) Usp. Bonolis, G. (1921.), *Il diritto marittimo medievale dell'Adriatico*, Pisa, 576 i dalje.

Za brodske konzerve u srednjovjekovnom Dubrovniku vidi Marinović, A. (1998.), *Dubrovačko pomorsko pravo*, knjiga I, Split, 154.

15 Dubrovački statut VIII, 64. Usp. Skradinski statut, pogl. 24.

Kao i u pomorskom prometu razvio se običaj da se „*per avaream*“ dijele sve štete koje pretrpi na putu roba jednog trgovca. Primjena pomorsko-pravnih instituta u kopненоj trgovini vidljiva je iz primjera od 4. listopada 1296. kada Petrus Ribice, kapetan *turme* koja je išla iz Brskova u Rudnik, prijavljuje da mu je Stanislaus Ceruenus oteo 35. *perpera*, te da dio trgovaca neće da mu plate štetu (*avaream*).¹⁶

Termin *conserva* spominje i Skradinski statut u poglavlju 24. Skradinski statut na početku poglavlja 24. regulira pljačku broda datog nekome na iskorištavanje za dio dobiti. U slučaju pljačke mornari zajedno s vlasnikom broda ili lađe snose zajedničku štetu.¹⁷ Treći dodatak poglavlju 24. *O istome* propisuje da u slučaju da se brod uzme u zakup ili za dio (dobiti) od putovanja, pa zakupoprimateљи sklope ortaštvo koje Skradinski statut naziva *conserva*, zakupoprimateљli ili ortaci ne odgovaraju vlasniku lađe u slučaju štete.

Pomorskom havarijom naziva se svaka izvanredna šteta, gubitak ili trošak koji zadese pomorsku imovinu tijekom pomorskog plovidbenog pothvata.¹⁸ Pravo zapovjednika broda da u trenutku opasnosti

16 Div. Canc. III, f. 66 b u Čremošnik, G. (1932.), *Kancelariski i notariski spisi 1278-1301*, Beograd, br. 406, 163. Isti primjer u Lučić, J. (1988.), *Spisi dubrovačke kancelarije III*, Zagreb, br. 866, 294.

17 Skradinski statut, pogl. 24. U vrijeme turske vladavine, poslije 1522. godine, Skradin ima trgovačko značenje jer se preko njega odvijala trgovina za Bukovicu, Liku, Bosnu i obrnuto. Grad je imao i badžanu – karantenu za smještaj trgovačkih karavana. Detaljnije: Državni arhiv u Zadru, Sumarni inventar, Općina Skradin 1773-1797, br. fonda: HR DAZD 15, izradio A. Trošelj, Zadar, 2013. Pezelj, V., Šarić, I., „*Pomorskopravne odredbe srednjovjekovnog Skradinskog statuta*“, Zbornik radova Druge međunarodna znanstvena konferencija pomorskog prava – „2nd International Scientific Conference on Maritime Law“ : Suvremeni izazovi pomorske plovidbe – „Modern challenges of marine navigation“, Split, Hrvatska, 27 - 28. rujna 2018, 26. Usp. Paški kazneni statut, O razbojstvu odnosno pljački; Glava o lopovima, koja se nalazi u pergamentskome upisniku, u dukali od dana 29. kolovoza 1452, 60.; Glava o lopovima iz dukale od dana 9. siječnja 1454, koja se nalazi u pergamentnom upisniku, 70. Detaljnije: Pezelj, V., „*Pomorskopravne odredbe Paškog statuta iz 1433*“, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 47 (2010.), 4 (98), 821.

18 Etimologija riječi «havarija» vezuje se uz hebrejsku riječ «hevra» (udruženje), latinsku «habere» (imati), starogermansku «vara» (šteta), arapsku «àwar» (šteta).

Varijantu „avarija“ upotrebljavaju svi slavenski narodi i englesko govorno područje, a termin „havarija“ se kod nas češće susreće vjerovatno iz radoblja



žrtvuje dio tereta kako bi spasio ljude i preostalu imovinu, prastari je pomorski običaj.¹⁹ Ideja o ravnomjernom snošenju štete iz pomorske havarije od svih sudionika pomorskog poduhvata potječe iz starog grčkog prava odakle je recipirana u rimsko pravo.²⁰ Zakon se primjenjivao u grčkim naseobinama Sredozemlja oko tisuću godina prije preuzimanja u Justinijanovu kodifikaciju.²¹ Među statutima dalma-

Austro-Ugarske Monarhije prijevodom s njemačkog „haverei“.

Vidović smatra da je termin «avaria» ili «avarija» prikladniji od termina «havarija» jer više odgovara tradiciji, povijesnom naslijeđu i običnom govornom jeziku.

Usp. Vidović, R. (1984.), *Pomorski rječnik*, Split, 514-516. Herkov, Z. (1956.), *Građa za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske*, Prvi svezak, Zagreb, Djela JAZU, s. v. avarea, 74-78. Mažuranić, V. (1975.), *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*, JAZU, Zagreb, 10. s. v. avarea. *Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae*, Zagreb, 1969, vol. I, 86. s. v. avarea. *Pomorski leksikon*, JLZ Miroslav Krleža, Zagreb, 1990, 267. Bonolis, G. (1921), *Il diritto marittimo medievale dell'Adriatico*, Pisa, 397.

- 19 Lowndes & Rudolf, (1955.), *Law of General Average*, London, 4. Ripert, G. (1953.), *Droit Maritime*, III, Paris, 181.

U novije se vrijeme izriču mnoge primjedbe na primjenu instituta zajedničke havarije. Detaljnije: Stanković, P., *op.cit.* 191-202.

- 20 Prevladava mišljenje po kojem je princip kontribucije već u doba kasne republike recipiran iz grčkog u rimsko pravo. Vidi: Huvelin, P., (1929.), *Études d'histoire du droit commercial romain* (Histoire externe – droit maritime), Paris, 128. Horvat, M., „Iz historije sudara, brodoloma, spašavanja i pomaganja“, Poseban otisak iz Zbornika za pomorsko pravo, Tom 6, Zagreb, 1967, 10, n. 12. De Martino smatra da je princip kontribucije izvorna ustanova rimskog prava, te da je prema klasičnom pravu *magister navis* odgovarao za *iactus po locatio-conductio operis* na temelju objektivne odgovornosti, a pozivanje na *lex Rhodia* kao i režim kontribucije da je tek u postklasično doba interpoliran u klasične tekstove. De Martino, „*Note di diritto romano marittimo*“, *Rivista del Diritto della Navigazione* III, 1937, 33.

- 21 Vidović, R. *op. cit.*, 515.

Mitteis smatra da se rodijsko načelo podjele pomorske štete primjenjivalo još u drugom stoljeću pr. Krista.

Mitteis, L. (1908.), *Römiches Privatrecht bis auf die Zeit Diokletians 1*. Leipzig, 18.

Dabinović drži Rodos pretečom Venecije, pa se njegovo pravo primjenjivalo u manjoj ili većoj mjeri u cijelom Sredozemlju. Ondje su brodari mogli naći savjete i praktična rješenja za poslovne sporove prema običajima koji su na otoku kultivirani i koji su tada vrijedili univerzalno.

Usp. Dabinović, A., „*Da li ima tragova predrimskog prava u pomorskopравnim spomenicima Sredozemlja*“, *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru*, X/1962,

tinske pravne regije zajedničku havariju spominju Dubrovački, Zardarski, Splitski, Hvarski, Skradinski, Rapski i Kotorski statut.²² Splitski statut se upravo kod instituta havarije izričito poziva na običaj u pomorskom pravu: «*neka se šteta obračuna po (pravilima) havarije kako je do sada bilo uobičajeno*».²³

2. Povlastice bosanskih vladara i trgovina grada Splita.

Gradu Splitu bosanski kraljevi izdali su ukupno devet povelja.²⁴ Početkom 14. st. u vrijeme bana Mladena I Šubića (1299.-1304.) Splićani su ostvarili slobodu trgovine u Bosni. Za danu povlasticu tražio je da svi trgovci s njegovog teritorija imaju ista prava kao i Splićani u Bosni. Splitska je trgovina posebno ojačala za vladavine Anžuvinaća, zahvaljujući trgovačkim slobodama i povlasticama stečenim od te dinastije pa Split postaje glavna luka srednjeg Jadrana. U razdoblju 1353. do 1391. Bosnom vlada jedan od najznačajnijih bosanskih vladara, kralj Tvrtko I Kotromanić. Split ga je priznao svojim kraljem 1389. do njegove smrti 1391. Osim Splita, kraljem su ga priznali Trogir, Šibenik, Brač i Hvar. U Sutjesci Tvrtko I izdaje Splićanima ispravu o prestanku neprijateljstva između Splita i Klišana te Splita i Omišana. Tvrtko I je time postao gospodar Hrvatske i Dalmacije (osim Zadra i Dubrovnika) te ujedinio pod svojom vlašću najveći dio hrvatske države, Bosne i dio srpskih zemalja.²⁵

7. Bolanča, D., et.al., „General Average – An Ancient Institution of Maritime Law“, *Ius Romanum* 2/2017, 1-10.

22 Detaljnije: Pezelj, V., „Zajednička havarija u dalmatinskom statutarnom pravu“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 1/2006, 83.

23 Cvitanić, A., (1998.), *Splitski statut*, Split, 224.

24 Drino, Dž., Londrc, B., *op.cit.* 45, 50.; Heka, L., *op. cit.*, 64. Brković, M., „Srednjovjekovne isprave bosanskih vladara Splitu“, *Starohrvatska prosvjeta*, III, serija, 36. (2009), 371. isti: „Bosanske srednjovjekovne latinske isprave izdane u Splitu“, *CCP* (0350-7823) 14 (1991), 25, 109.

25 Novak, G., (2005.), *Povijest Splita, knjiga prva*, Škuna, Split, 231. Brković, ., *op.cit.* 271.



Godine 1373. odlukom splitskih gradskih vlasti zabranjena je trgovina robljem na području komune.²⁶ Nazočnost robova u srednjovjekovnim komunama možemo pratiti od kraja 13. st. tj. od vremena naglog uspona gradova na jadranskoj obali i Mediteranu, što je dovelo do velike potrebe za radnom snagom, pa je trgovina robovima postala unosan posao.²⁷ Zbog protivljenja Crkve, službeno se moglo trgovati samo krivovjercima, što je u praksi često bilo izigravano na različite načine. Roditelji su mogli prodati u roblje svoju djecu, muževi svoje žene, a u doba gladi bilo je i slučajeva samoprodaje u ropstvo.²⁸ Notarski spisi ukazuju nam na mnogo veći broj žena u odnosu na muškarce u trgovini robljem.²⁹ Iako je u Dubrovniku 1416. ukinuta prodaja roblja ostavljena je mogućnost i pravo da se roblje kupuje za vlastitu upotrebu.³⁰ Odredba o zabrani trgovanja robljem unesena je u reformacije Korčulanskog statuta. Prema ref. 36. iz 1399. ropstvo nije potpuno ukinuto nego je samo ograničeno njegovo postojanje. Zabranjeno je trgovati robljem ali ih se moglo kupiti za svoje potrebe. Rob odnosno ropkinja nisu smjeli biti kršteni. Korčulanskom knezu

26 Novak, G., *op.cit.* 513.

27 Usp. Perinčić, T., „Prodaja roblja na Jadranu u 17. stoljeću“, *Miscellanea Hadriatica et Mediterranea*, vol. 1, no. 1, 2013, 109. Tenšek, T. Z., „Krstjani i trgovina robljem na Sredozemlju između 13. i 15. st.“, *Fenomen „Krstjani“ u srednjovjekovnoj Bosni i Humu*, Sarajevo, 2005. Petranović, B., „O ropstvu po srpskim spomenicima i statutima primorskih dalmatinskih gradova“, *Rad JAZU XVI*, Zagreb, 1971. Čremošnik, G., „Pravni položaj našeg roblja u srednjem veku“, *Glasnik zemaljskog muzeja*, n. s., knj. 2., Sarajevo, 1947, 69. Frejdenberg, M. M., „Srednjovjekovni dalmatinski grad i društveni tipovi“, *Mogućnosti*, Split, 1972, 86.

28 ur. Čremošnik, G., *Kancelariski i notariski spisi*, (1932.), Beograd, 457/ 117-118. Prepisao i pripremio Čremošnik, G. *Spisi dubrovačke kancelarije*, (1951.), knjiga I, Zapisi notara Tomazina de Savere (1278-1282), Zagreb, 403/116. Prepisao i pripremio Lučić, J. *Spisi dubrovačke kancelarije II*, (1984.), knjiga II, Zapisi notara Tomazina de Savere (1282-1284), Zagreb, 322. Dinić-Knežević, D. (1974.), *Položaj žena u Dubrovniku u XIII i XIV veku*, SANU, posebna izdanja, odeljenje istoriskih nauka, Beograd, 105.

29 ur. Čremošnik, G., *op.cit.* 137-179. *Spisi dubrovačke kancelarije* (dalje SDK) I, 82-84, 97, 99, 100, 116, 137, 164. Usp. Dinić-Knežević, D., *op. cit.* 12.

30 Lučić, J. (1979.), *Obrti i usluge u Dubrovniku do početka XIV. stoljeća*, Zagreb, 136. Sistematizira roblje i ostale djelomično zavisne osobe. Usp. Budak, N., „Pravni položaj serva i famula u komunalnim društvima na istočnom Jadranu“, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest*, Zagreb, 1986, 51. Blehova Čelebić, L. (2002.), *Žene srednjovjekovnog Kotora*, Podgorica, 150.

je dopušteno kupiti ropkinje patarenke iz Bosne.³¹ Pravni se položaj robova mijenjao paralelno sa mijenjanjem gospodarskih prilika i postupno evoluirao u status sluge.³²

3. Značaj pomorstva i pomorske trgovine u Splitu.

Splitski statut iz 1312. godine temeljno je vrelo splitskog srednjovjekovnog prava. Najviše pomorskopravnih odredbi je u šestoj knjizi Splitskog statuta. Oko 28 odredbi posvećeno je pomorskom prijevozu ili je u svezi s njim: odredba o zabrani posuđivanja brodske opreme³³, obeštećenju vlasnika za oštećena posuđena vesla u iznosu od 4 solida³⁴, o lađi posuđenoj radi berbe grožđa ili sječe drva³⁵, o putovanju splitskog načelnika ljeti³⁶, ili o potpisivanju ugovora o ortaštvu za plovidbu morem³⁷, te o potrebi opskrbe plovila brašnom i dvopekrom radi plovidbe izvan Jadrana.³⁸

31 Korčulanski statut, gl. 150. nov. red.

32 Roller, D. (1951.), *Dubrovački zanati u 15 i 16. st.*, Zagreb, 159. Mosher Stuard, S. (1992.), *A State of Deference: Ragusa / Dubrovnik in the Medieval Centuries (The Middle Ages Series)*, University of Pennsylvania Press, 120. Budak, N., „Pregled literature i objavljenih izvora o problemu serva i famula u srednjovjekovnim društvima na istočnom Jadranu”, *Radovi IHP*, 17., 1984, 5. isti: „Struktura i uloga obitelji serva i famula u komunalnim društvima na istočnom Jadranu”. *Starohrvatska prosvjeta*, 14, 1984, 347-360. isti: „Trgovina radnom snagom na istočnom Jadranu”, *Starohrvatska prosvjeta*, 14, 1984, 105. Usp. Ladić, Z., „Religioznost kao pokretač društvenih i intimnih promjena u srednjem vijeku – primjer dominacije „socijalnog i laičkog kršćanstva“ u urbanim društvima istočnojadranske obale”, *Religiosity as the Impetus of Social and Intimate Changes in the Middle Ages*, 7. istarski povijesni biennale, sv.7, Poreč, 2017, 93.

33 Splitski statut IV, 119.

34 Splitski statut V, 31.

35 Splitski statut V, 20, 26.

36 Splitski statut II, 1.

37 Splitski statut V, 32.

38 Splitski statut VI, 50.

Detaljnije Fabijanac, S. F., „*Neka splitska ekonomska pitanja u svjetlu njegova Statuta iz 1312. godine*“, Splitski statut iz 1312. godine, povijest i pravo, povodom 700. obljetnice, Zbornik radova sa međunarodnoga znanstvenog skupa održanog 24-25. rujna 2012. godine u Splitu, Split, 2015, 468.



Brojnost odredaba o pomorskom pravu upućuje na usmjerenost Statuta prema općem dobru komune i njenih pripadnika. U vlasništvu Splitskana svih društvenih slojeva 80-ih godina 15. st. bilo je 128. brodova.³⁹ Plovidba morem bila je korisna ne samo za brodovlasnike, mornare i trgovce, već i za komunu koja je iz pomorske plovidbe crpla korist temeljem raznih brodskih pristojba i podavanja. Zato je putem statuta predvidjela mnoge detalje koji su osiguravali slobodnu i neometanu plovidbu. Bila je određena i posebna kontrola u vidu tri plemića koja je Komuna birala da nadziru brodove i određuju sankcije u vidu globa ili pak zapljene broda.⁴⁰ Sredinom 14.st. u splitskoj komuni pomorstvo je zauzimalo udio od 6% među profesionalnim djelatnostima.⁴¹

Odredbe Splitskog statuta ne iscrpljuju čitavo pomorsko pravo splitske komune. Pomorsko pravo najviše se razvijalo kao običajno pravo⁴² pa se u slučaju nejasnoće o sadržaju neke pomorskopravne odredbe valjalo poslužiti odredbama statuta drugih dalmatinskih gradova, posebno Zadra i Dubrovnika. Splitski statut izričito poziva na običaj u pomorskom pravu, npr. u slučaju havarije: „*neka se šteta obračuna po (pravilima) havarije kako je do sada bilo uobičajeno*“.⁴³

39 Raukar, T., „*Srednjovjekovni Split i Percevalov Statut iz 1312. godine*“, Splitski statut iz 1312. godine, povijest i pravo, povodom 700. obljetnice, Zbornik radova sa međunarodnoga znanstvenog skupa održanog 24-25. rujna 2012. godine u Splitu, Split, 2015, 24.

40 Splitski statut, Ref. 84. Detaljnije: Cvitanić, A., *op.cit.* 225.

41 Kunčić, M., Ladić, Z., „*Društvena i gospodarska slika splitske komune u 14. st. na temelju analize bilježničkih spisa*“, Splitski statut iz 1312. godine, povijest i pravo, povodom 700. obljetnice, Zbornik radova sa međunarodnoga znanstvenog skupa održanog 24-25. rujna 2012. godine u Splitu, Split, 2015, 442.

42 Pomorski običaji i danas su zadržani kao dopunski izvor pomorskog prava; upotpunjuju i tumače zakonske propise, odnosno ugovorne odredbe ili pak određuju odnose koji još nisu našli svoje rješenje u pisanim izvorima. Premda je suvremeno pomorsko pravo kodificirano, pomorski običaji zadržali su svoje značenje, pa se zakoni često izričito pozivaju na njihovu primjenu za odnose koje oni ne normiraju. *Pomorski leksikon*, Zagreb, 1990, 616.

43 Splitski statut VI, 46. Detaljnije o havariji u dalmatinskom statutarnom pravu vidi Pezelj, V., „*Zajednička havarija u dalmatinskom statutarnom pravu*“, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, 1/2006, 83.

Značajnu privrednu i socijalnu ulogu u splitskom komunalnom društvu imala je bratovština sv. Nikole de Sdoria utemeljena sredinom 14.st. koja je djelovala do sredine 18. st.⁴⁴ Među četiri zanatske bratovštine u Splitu najstarija je bratovština sv. Nikole (de Sdoria) osnovana sredinom 14. st.⁴⁵ Među svoje članove primala je i one koji nisu plovili i žene.⁴⁶ Protekcionistička odredba matrikule zaštitila je domaće trgovce pred stranim, propisavši zabranu uzimanja za prijevoz stranih brodova ako u luci ima domaćih.⁴⁷ Sličnim motivima inspiriran je i propis Statuta koji zabranjuje „posuđivati ... vesla ili brodsku užad, koja pripadaju splitskoj komuni, ili neki komunalni brod, ili koje stvari što pripadaju spomenutim brodovima“.⁴⁸

Notarski zapisi splitskih notara iz druge polovine 14. st. pokazuju primjenu statutarnih odredbi Splitskog statuta u svakodnevnom ži-

44 O pravnom značaju bratovština vidi: Pezelj, V., Štambuk Šunjić, M., „Pravni značaj bratovština srednjovjekovnih dalmatinskih gradova s osvrtom na splitske bratovštine“, Zbornik radova 1700 godina Milanskog edikta, Niš, 2013, 59.

45 Novak, G., „Kada je osnovana bratovština sv. Nikole u Splitu?“, Starohrvatska prosvjeta, vol. I, br. 1-2, 1927, 87.

46 Prijepis je iz druge polovice 15. st., i čuva se u franjevačkom samostanu Male braće u Dbk, a objavio ga je Gelcich, G. (1884-1885), *La confraternite laiche in Dalmazia e specialmente quelle dei marinari*, Ragusa: Scola Nautica di Ragusa.

Detaljnije: Novak, Z., „Značaj i uloga bratovština pomoraca Sv. Nikole od Sdorija u srednjovjekovnom splitskom društvu“, Zbornik radova s međunarodnoga naučnog skupa „XII vjekova bokeljske mornarice“, Kotor, Bokeljska mornarica Kotor, 2010, 123. Duplančić, A., „Novo čitanje podataka o splitskoj bratovštini pomoraca“, *Kulturna baština* 33/2006, 252. Petrić, P., „Bratovštine - najstariji oblik apostolata laika“, *Crkva danas i sutra*, Akti 55. splitske sinode, Crkva u svijetu, Split, 1988, 94.

47 Matrikula Bratovštine pomoraca sv. Nikole od Sdorija, čl 13, 83.

48 Splitski statut IV, 119.

Statut bratovštine mornara sv. Nikole na Čiovu u gl. 35. određuje da u trogirskoj luci domaći brodovi imaju prednost pred ostalima, te obvezu paruna da uplati određeni novčani iznos za svako putovanje u bratovštinsku blagajnu. Sve trogirске bratovštine, osim bratovštine mornara, sačinjavale su zajednicu građana i pučana u koju je bio učlanjen sav trogirski puk. U gl. 4 određuje kako daleko i na koji način se traži izgubljeni bratim na moru. Strohal, I. (1914.), *Bratstva u starom Trogiru*, Rad JAZU, Zagreb, 60.

Benyovski Latin, I., „Uloga bratovštine Sv. Duha u Trogiru u srednjem i ranom novom vijeku“, *Povijesni prilozi* 32/2007, 28.



votu.⁴⁹ U spisima splitskih notara iz druge polovine 14. st.⁵⁰ nalazimo isključivo mornare uz stalnu plaću što nam ukazuje da je plovidba u to vrijeme bila sigurna te se brodovlasnicima nije isplatilo uzimati mornare na udio:

- 15. listopada 1368. *Stojač Milčić iz Bosne obvezuje se da će za tri godine služiti Grubu Cvitkovu po moru i po kopnu s tim, da ga ovaj izuči u pomorskom umijeću, te da ga hrani i odijeva.*⁵¹

- 26. lipnja 1369. *Vukac iz Bosne sklapa ugovor o službi sa Antoniom Monoli iz Ankone kojim se obvezuje služiti mu godinu dana „in omnibus suis negotijs etseruitijs ...“ Antonius se obvezuje njemu davati hranu, piće, odjeću te plaću od 25. malih libara. Za Antonia jamči (fidejussor et pleçius) Nicola Petricich iz Splita.*⁵²

Mornare u spisima splitskih notara nalazimo i u ulozi najmodavaca, mandatara ili pak suvlasnika nad određenim alikvotnim dijelom broda:

- 21. travnja 1368. *Vukac mornar kupio je u Zadru brod novcem Božika Sasova i u njegovo ime, te izjavljuje da na njega prenosi sva prava koja on ima na isti brod. Istoga dana Božik prodaje Vukcu polovicu jednog svog broda za cijenu od 14. zlatnih dukata u zlatu. Spomenuti Vukac izjavljuje svoj dug prema Božiku Sasovu.*⁵³

Zbog porasta sigurnosti pomorske plovidbe, stranke kod sklapanja pravnih poslova ponekad izriču zabranu trgovanja u zaleđu: - 28. listopada 1371. godine *ser Petar Kamurcijev izjavljuje da je od Fumije žene ser Komola Franina primio svotu novca od 270. dukata za trgovinu s time da (između ostalog) ne smije trgovati spomenutim novcem po Slavoniji i Bosni.*⁵⁴

49 Rismondo, V. (1954.), *Pomorski Split druge polovine XIV. stoljeća*, notarske imbrevijature, Izdanje Muzeja grada Splita, sveska 5, Split. Grbavac, B., „Splitski javni notarijat u vrijeme nastanka Statuta“, Splitski statut iz 1312. godine, povijest i pravo, povodom 700. obljetnice, Zbornik radova sa međunarodnoga znanstvenog skupa održanog 24-25. rujna 2012. godine u Splitu, Split, 2015.

50 Temeljem bilježničkih zapisa zaključuje se da splitski mornari nisu uspijevali uprihoditi velike svote novca, te je njihov standard bio niži u odnosu na osobe koje su se bavile drugim zanimanjima. Detaljnije: Karbić, M., Ladić, Z., *op. cit.* 430.

51 Rismondo, V., *op. cit.* br. 49, 45.

52 *Ibid.*, 64.

53 *Ibid.*, 40.

54 *Ibid.*, 88 i 89.

Split je bio trgovačka i hodočasnička luka na važnom pomorskom putu od Venecije prema istočnom Mediteranu i Svetoj Zemlji, pa su brodovi sa hodočasnicima često pristajali i u splitsku luku već u 14.st.⁵⁵ Hodočasnici su na svom proputovanju kroz Split odsjedali u benediktinskim i mendikantskim samostanima te privatnim gostinjcima.⁵⁶ Trgovci koji su pratili svoju robu i hodočasnici bili su do 17.st. jedini putnici.⁵⁷ Na prijevoz putnika negativno je utjecala nesigurnost pomorske plovidbe. Splitski statut spominje putnike u odredbi koja normira dužnost osobnog obavljanja straže na brodu,⁵⁸ dok u odredbi koja govori o prijevozu trgovačke robe ili ljudi brodom uzetim u zakup rabi termin „ljudi“.⁵⁹ Strani trgovci, hodočasnici i svi drugi putnici koji se zateknu u prolazu Splitom imali su pravo na skraćeni

55 Detaljnije: Mijan, D., „*Lučke i carinske odredbe Splitskoga statuta i razvoj gradske luke*“, *Kulturna baština* 32, Split, 2004, 25.

56 Detaljnije: Kunčić, M., Ladić, Z., *op. cit.* 434. i tamo navedena literatura.

57 Na Sredozemnom je moru prijevoz putnika bio intenzivniji nego na Atlantskoj obali. Posebice se to odnosilo za vrijeme i neposredno nakon križarskih ratova kada se razvijao prijevoz hodočasnika u Svetu Zemlju. Istočnojadranski dio hrvatskih zemalja nalazio se na putu kojim su prolazile skupine križara što su odlazile u prvi i četvrti križarski rat. Taj prijevoz nije dugo trajao jer su veze s Palestinom uglavnom potpuno prestale. Procvat prijevoza putnika vezan je uz otkrića novih zemalja, što je postupno uzrokovalo veliku emigraciju iz europskih zemalja. Pored toga su i nesigurnosti pomorske plovidbe bile ublažene. Uslijed specifičnih ekonomskih i maritimnih razloga prijevoz putnika morem u većem opsegu uglavnom se počeo prakticirati u drugoj polovici 19. st. Detaljnije: Pezelj, V., Barun, Lj., „*Ugovori o iskorištavanju pomorskih brodova u dalmatinskom statutarnom pravu*“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 44 - 2/2007 (85) i tamo navedena literatura.

Trgovci (*mercatores*) na tuđem brodu prevoze svoju robu, plaćajući za to poduzetniku pomorskog putovanja prevozninu (*naulum*) i ne stupajući pri tome u plovidbeno poduzeće u užem smislu. Detaljnije: Marinović, A. (1998.), *Dubrovačko pomorsko pravo*, knjiga I, Split, 141.

O prijevozu putnika u rimskom pravu detaljnije: Ignjatović, M. (2019), *Osnovi rimskog pomorskog prava*, Niš, 113. Ignjatović, M., „*Actio furti et damni adversus nautas kao oblik osiguranja sigurnosti putnika na brodu*“, *Zbornik radova Prve međunarodne znanstvene konferencije pomorskog prava – 1st international scientific conference of maritime law: Suvremeni izazovi pomorske plovidbe – Modern challenges of marine navigation*, Split, 2017, 185.

58 Splitski statut VI, 66.

59 Splitski statut, IV, 48.



sudski postupak u slučaju spora.⁶⁰ Pomorski sporovi su se po Splitskom statutu rješavali u sumarnom postupku, a ako su se vodili izvan Splita, nezadovoljna stranka mogla je po povratku u Split tražiti da se o sporu ponovno raspravlja.⁶¹ Osim putnika, trgovaca i hodočasnika statuti spominju i poklisare, propisujući njihovu plaću obzirom na razna mjesta kamo su slani. Splitski statut spominje da poklisari, glede pomorskog puta, idu u Veneciju, Ankonu, Marke, Istru, kao i u južni Jadran, Apuliju i Drač. Također se spominje poslanstvo u Ugarsku i Dunav, Srbiju i Bosnu, Dalmaciju i Hrvatsku. Izričito se navodi da poslanici koji idu u Šibenik, Trogir, Omiš ili na dalmatinske otoke trebaju dobiti lađu.⁶² Poklisar koji je putovao u Bosnu imao je pravo na konja i osam solida dnevno.⁶³ Odredba Skradinskog statuta O određivanju glasnika zabranjuje nošenja trgovačke robe u polasku i dolasku, osim živežnih namirnica.⁶⁴

Kralj Ladislav Napuljski imenovao je 1401.g. vojvodu Hrvoja vojvodom i gospodarom Splita i generalnim vikarom, Hrvatske i Dalmacije. Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić (1403.-1413.) osigurao je mletačkim trgovcima neometano trgovanje u Splitu i zaštitu od gusara uz uvjet reciprociteta. Stoga su trgovački odnosi početkom 15.st. s Vencijom bili vrlo živi. U tom su razdoblju migracije između dviju jadranskih obala bile vrlo česte. Pod utjecajem i okolnostima koje su izazvali osmanski prodori i zauzimanje dijela hrvatskoga etničkog prostora u zaleđu istočnoga Jadrana, Hrvati su iseljavali u Veneciju, posebno žitelji Dalmacije koja je bila izravno uključena u sastav Republike Svetoga Marka.⁶⁵ Pomorci iz Splita činili su važan dio splitskoga dijela hrvatskoga iseljništva u Mlecima.⁶⁶

60 Splitski statut I, 5; VI, 71. Detaljnije: Radić, Ž., Ratković, I., „Položaj stranaca u splitskom statutarnom pravu“, ADRIAS, br. 12, Zagreb-Split 2005, 193.

61 Splitski statut VI, 72.

62 Splitski statut II, 45. Usp. Mijan, D., „Pomorske odredbe Splitskog statuta u usporedbi s istim odredbama zadarskog, dubrovačkog i venecijanskog statute“, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 41, 2004, 360.

63 Novak, G., *op. cit.* 379.

64 Skradinski statut, gl. 30. O određivanju glasnika.

65 Detaljnije: Novak, G., *op. cit.* 511 i dalje. Čoralić, L., „Iseljenci iz Splita u Mlecima i njihova uključenost u pomorska zanimanja – tragom oporučnih spisa (15-17. st.)“, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Splitu 26. i 27. rujna 2016, Pomorski Split do početka XX. stoljeća, Biblioteka Knjiga Mediterana 108, Književni krug Split, 2019, 213.

66 Čoralić, L., *op. cit.* 223.

4. Ugovor o roganciji

Elementi obveznog prava značajan su dio vladarskih povelja bosanskih vladara. Tim putem su iz dalmatinskog statutarnog prava preuzimani ugovori o ortaštvu, kupoprodaji, zajmu, posudbi, ostavi, najmu, darovanju.⁶⁷ Autorica analizira ugovor o roganciji kao jedan od nekoliko značajnih pomorsko-trgovačkih ugovora dalmatinskog statutarnog prava.

4.1. Opis instituta rogancije i razliku od *transmissuma* dao je Jacobus Bertaldus u 13. st. u djelu *Splendor venetorum civitatis consuetudinum*.⁶⁸ Bertaldus jasno razgraničava *transmissum* (pokretnina koju neki čovjek šalje po drugom iz jednog grada u drugi, udaljen od odašiljača) od *rogadie*⁶⁹ (imovina preuzeta od nekog u novcima ili stvarima radi kupnje, prodaje ili nabavke, na rizik i korist molitelja, u ime kojeg se nosi na neko mjesto, bez nositeljeve koristi). Kod prvog postoje tri osobe: pošiljatelj, prijevoznik i primatelj; ako prijevoznik ne nađe primatelja, treba stvar vratiti pošiljatelju ili je pohraniti *in commendariam* u mjestu gdje boravi primatelj, na njegovo ime ili, ako je ovaj umro, na ime pošiljatelja. Prijevoznik u *transmissum-u* ima obvezu dostaviti identičnu stvar.⁷⁰

Elementi rogadije su: postojanje dviju stranaka - rogansa i rogatusa, zaduženje rogatusa od strane rogansa u cilju prodaje, za njegov račun, u drugoj zemlji njemu dostavljenih stvari ili pak investiranje u robe određenog iznosa novca ili, pak, novca dobivenog prodajom dodijeljenih stvari, snošenje dobiti ili gubitka od strane rogansa, obveza rogatusa da vrati dobivene novce ili kupljenu robu, osim u slučaju gubitka bez krivnje, besplatnost zaduženja.⁷¹ Rogadija se razlikuje

67 Drino, Dž., Londrc, B., *op.cit.* 48.

68 Bonolis, G., *op. cit.* 556. Margetić, L., „*Osnove srednjovjekovnog obveznog prava u Dalmaciji*“, Rad HAZU 465, knjiga XXXII, Društvene znanosti, Zagreb, 111. isti: „*Il diritto*“, Estratto dal vol. I della storia di Venezia, Istituto della Enciclopedia Italiana, Fondata da Giovanni Treccani, 1992, 687.

69 Bertaldus definira rogadiju na slijedeći način: „*Rogadia est habere receptum tam in denariis quam in rebus ab aliqua persona ad emendum aliquid vel vendendum et comparandum et ad dampnum et ad utilitatem rogantis persone, pro qua ad aliquem locum portatur sine utilitate portantis.*“ Cit. prema Bonolis, G., *op. cit.* 560.

70 *Ibid.*, 561.

71 *Ibid.*, 559.



ali ima i sličnosti prema ostalim ugovornim oblicima, osobito prema koleganciji. Posebno je značajno naglasiti da i zakonodavni tekstovi razlikuju ova dva ugovora.

Statuti Enrica Dandola u 35. poglavlju reguliraju postupak podnošenja obračuna kod rogadije, gdje su norme različite nego u slučaju kolegancije.⁷² Statut iz 1242. ih spominje⁷³, te govori o stvarima koje je netko „*recepit sive in rogadium, sive habuerit in collegantia*”. U ovom zakonskom tekstu zapaža se sličnost između složenijeg oblika rogadije (kada je primatelju odobreno da posluje novcem davatelja uz obvezu primatelja da davatelju osigura određenu dobit) i kolegancije te se smatra da su pravne posljedice tih pravnih poslova identične.⁷⁴ Utjecaj mletačkog statuta iz 1242. vidljiv je u odredbi Zadarskog statuta (lib. IV, cap. 48) koja ne upotrebljava naziv za pravni posao iako je iz posljedica koje iz njega proizlaze jasno da se radi o roganciji odnosno koleganciji.

Iz navedenog pravnog posla postupno se razvio pravi trgovački posao istog imena - *rogadia* (u Dalmaciji najčešće *rogancia*) te je stoga značajno navesti neke njegove karakteristike koje ga razlikuju od istoimenog instituta mletačkog prava.

Kod nove rogadije osoba je preuzimala obvezu transportiranja predmeta i istovremeno se obvezala izvršiti radnju za drugoga (*causam facere*). Ovdje se zahtijeva da se sastavljanje ugovora ili isporuka predmeta obavi pred svjedocima. I ovaj se ugovor sklapao usmenim putem. Često se uz ugovor uglavljivala nagrada za obavljeni posao kao i drugi elementi.

Odlučujući elementi tog ugovora bili su usmeno očitovanje volje i povjerenje.

S procvatom venecijanske trgovine, novi trgovački posao - *rogadia* često se sastojao se u tome što se jedna strana obvezala prodati robu druge strane u njeno ime ali uz rizik prodavatelja. I u ovom slučaju uobičajeno je bilo usmeno očitovanje volje.

72 Besta, E., Predelli, R., op. cit. 140. Poglavlje 35. Statuta Enrica Dandola: „*Si dedisti rogadium alicui usque ad XXX dies de cetero de ea rationem habere non debes*”.

73 Cessi, R. (1938.), *Gli statuti veneziani di J. Tiepolo del 1242. e le loro glosse*, Venezia, lib. III, cap. II.

74 Margetić, L., op.cit. 112.

Ovakvom *rogadiom* u užem smislu riječi jedna se strana obvezala prodati robu druge strane u inozemstvu (pretežno na Levantu), u njezino ime, uz preuzimanje rizika predaje dobiti od strane prodavatelja. Često su se ugovarali i drugi elementi koji su zavisili od specifičnih okolnosti konkretnog putovanja (najčešće je to bilo ugovaranje neposredne ili posredne naknade za onoga koji poduzima putovanje). Rogatus se obvezivao svečanim obećanjem (*vadimonium*) pred posrednikom (*mediator*) i jamcem (*fideiussor*). Korist je prodavatelj nalazio u razlici cijene u Veneciji i u drugim mjestima. Razlika u cijeni morala je biti tolika da prodavatelj uspije pokriti svoje izdatke i osigurati sebi dio dobiti.

Iako je rogancija početno bila neformalni usmeni dogovor koji je uzrokovao samo moralnu obvezu (ne i pravnu)⁷⁵, smatra se da je postojala i sudska zaštita, osobito ako se radilo o većim vrijednostima te u slučajevima zlonamjernog ponašanja primatelja.

4.2. U stranoj literaturi ne postoji suglasnost glede prirode rogancije: neki pisci ovaj ugovor približavaju komendi, bilo da ga uspoređuju s kolegancijom⁷⁶ ili ga smatraju unilateralnom komendom. Bonolis smatra da je rogancija najbližnja mandatu koji može poprimiti raznovrsne oblike.⁷⁷ On zapaža nedostatak prednosti rogatusa u slučaju kada se roba koja je za prodaju dade u rogadiu, a polučena se dobit dade rogansu ili se obrne u određene druge robe (po Bertalduvoj definiciji).⁷⁸ Bez obzira na prethodno navedeno, Bonolis objašnjava besplatnost rogancije različitim koristima koje su proistjecale iz različitih odnosa prije sklapanja samog ugovora o roganciji. Posebno naglašava da besplatnost nije bila konstantna, te da se naknada mogla davati u različito vrijeme prije ili poslije samog ugovora.

4.3. Kostrenčić roganciju smatra vrstom „mandatnog posla, gdje mandant povjerava mandataru određenu stvar sa nalogom odnosno molbom, da je uruči označenoj osobi.”⁷⁹ Isto mišljenje zastupa i Braj-

75 Za zasnivanje pravne obveze stranke su mogle sklopiti pravni posao s vadijom, fidejutorom i medijatorom. O tome detaljnije vidi: Margetić, L., „Trgovački odnosi između dvije jadranske obale u ranom srednjem vijeku i uloga medijatora”, Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci, 7, 1986, 81.

76 Predelli, R., Sacerdoti, A., „Gli statuti marittimi veneziani fino al 1255”, Nuovo Archivio Veneto N. S. a. II, T. IV, 1902., 20, n. 1.

77 Bonolis, G., *op.cit.* 566.

78 *Ibid.*, 569.

79 Kostrenčić, M., „Pomorsko pravo u statutima primorskih naših gradova i otoka“,



ković ali uz napomenu da se tu ne radi o običnom mandatu te da je i rogans bio obvezan na neku protuobvezu budući da je odgovornost rogatusa naglašena.⁸⁰ Navedenom mišljenju priključuje se i Cvitanić.⁸¹ Marinović naglašava da je rogancija specijalna vrsta mandatnog posla.⁸² Strohal definira roganciju kao „molbu upućenu primatelju da obavi neki posao popraćenu s predajom stvari”.⁸³ Za razliku od stavova naših pisaca⁸⁴ koji su smatrali da je rogancija najjasnije izražena u odredbama Bračkog statuta⁸⁵ dok je u ostalim statutima nedovoljno jasno definirana, Margetić je smatrao da je mletačkoj rogadiji najbliži neimenovani pravni institut Rapskog statuta (III, 20)⁸⁶ koji razlikuje dva tipa toga pravnog posla. Prema njegovu mišljenju Rapski je statut preuzeo iz mletačkog prava različite sadržaje rogadije.⁸⁷ Po prvom tipu pravnog posla davatelj daje novac ili neku stvar a primatelj se obvezuje predati ga na određenom mjestu. Po drugom tipu davatelj novca ili stvari daje ujedno nalog primatelju da u mjestu u koje se upućuje kupi neke stvari (ako je dao novac) ili proda (ako je dao stvar) i da nakon toga preda davatelju stvari rezultat svojih djelatnosti (novac ili robu).⁸⁸

4.4. Iako dalmatinski statuti ne reguliraju pravni posao rogancije na cjelovit način, najveći broj odredbi posvećenih roganciji odnosi se na pitanje odgovornosti primatelja. Odredbe Dubrovačkog statuta

Mjesečnik pravničkog društva u Zagrebu, Zagreb, 1915., knjiga I, br. 5, god. 1915, 289.

80 Brajković, V., *op. cit.* 203-204.

81 Cvitanić, A. (2002.), *Iz dalmatinske pravne povijesti*, Split, 507.

82 Marinović, A. (1998.), *Dubrovačko pomorsko pravo, knjiga I*, Split, 149.

83 *Rogadia, rodagia, rodagina, redagia* – „molba data uz predaju neke stvari, da onaj, komu je stvar predana, povjerenom mu stvarju učini neki posao (napose na drugom mjestu, tako, da tu stvar preda trećemu licu). Koliko se čini, to je neki zametak vozarskoga i otpremnog posla, a donekle i komisionarnoga a i brodarskoga, ako se povjerena stvar imala prevesti brodom.” Statut grada Trogira, Književni krug, Split, 1988, Dodatak: Tumač riječi manje poznatih i stručnih termina, 353.

84 Brajković, V., *op. cit.* 203. Kostrenčić, M., *op.cit.* 289.

85 Brački statut, II, 11. Detaljnije: Cvitanić, A. (1968.), *Srednjovjekovni Statut bračke komune iz god. 1305*, Supetar, 1968, 111.

86 Rapski statut, III, 20. Detaljnije: Inchiostri, U., Galzigna, A., „*Gli Statuti di Arbe, Archeografo Triestino*”, vol. XXIII, nuova serie 1899-90, 95.

87 Vidi: Bonolis, G., *op.cit.* 556 .

88 Margetić, L., *op.cit.* 111.

(VII, 55)⁸⁹ propisuju odgovornost primatelja za „*omnis culpa*” odnosno „*culpa levis in concreto*” budući da je primatelj dužan postupati „*diligentia quam suis rebus adhibere solet*” (dužan je postupati sa stvari kao sa svojom vlastitom jer ukoliko nastane šteta, dužan je sam nadoknaditi štetu mandantu).⁹⁰ Pravni posao pod izrazom *tramessa* sklapan je između nauklera i mornara na brodu s jedne, i jednog od mornara, s druge strane. Naukler i mornari su povjeravali mornaru - rogatusu da prenese određenu stvar (ali i novac pa čak i izvršenje nekog posla npr. prodaje i kupnje nečega i predaja toga određenoj trećoj osobi) u određeno mjesto ili obavi neki posao za njih.⁹¹ U slučaju spora među kontrahtentima vjera se, po odredbama Statuta, poklanjala mornaru - rogatusu, osim ako je ugovor sklopljen pred valjanim svjedocima, čijim se iskazima u tom slučaju davala prednost.

Po odredbama Bračkog statuta primatelj koji ne obavi pravni posao rogancije dužan je platiti trostruku vrijednost stvari, od čega dvije trećine pripadaju vlasniku a jedna trećina općini.⁹² Trogirski statut propisuje kaznu u iznosu od 5. libara u korist općine za primatelja koji doložno postupi. Pored toga, takav je primatelj obavezan i na naknadu štete oštećenome.⁹³ Zadarski statut ne navodi naziv za pravni posao u knjizi IV, 48. ali propisuje kaznu restitucije dvostruke vrijednosti povjerene stvari ili novca osobi koja joj je to povjerila.⁹⁴ Splitski⁹⁵ i Skradinski⁹⁶ statut navode okolnosti koje primatelja ekskulpiraju. Ako primatelj bude tijekom putovanja opljačkan i izgubi sve što je

89 Dubrovački statut, lib. VII, cap.52. „*De marinario qui mittitur cum denariis a sociis sui* - Mornar kojega njegovi drugovi šalju s novcem”.

90 Dubrovački statut, VII, 55. „*De rogancia - Roganca*”. Vidi: Kostrenčić, M., op.cit., br. 5, 1915, 289.

91 Dubrovački statut, VII, 52. „*tramessa: marinarii missi cum denariis ad t. VII, 52. Ital. tramessa: interventio, mediatio*” - Statut, Appendix: D. Index nominum et verborum..., op.cit., s. v.; „*tramessa, f:- intercessio, conciliatio*: posredovanje, pregovaranje” - Lexicon latinitatis., op.cit. s. v.

92 Brački statut II, 11.

93 Trogirski statut II, 63.

94 Zadarski statut, IV, 48. Vidi Beuc, I., „*Statut Zadarske komune iz 1305. g.*“, Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci, sv. II, Rijeka, 1954, 687. Bonolis u navedenom testu vidi nagovještaj *transmissuma*. Bonolis, G. op.cit.. 564.

95 Splitski statut, VI, 37. Cvitanić zapaža da „*rogancia znači molbu upućenu nekome da drugome preda povjerenu mu stvar, ali i samu stvar koja se tim posredstvom predaje*“. Vidi: Cvitanić, A., op.cit. 289.

96 Skradinski statut, cap. XVII. Detaljnije: Pezelj, V., Šarić, I., op.cit. 263.



tom prilikom posjedovao (predmete rogancije i svoje stvari) neće odgovarati za štetu. Ako dio stvari ostane sačuvan, šteta se raspoređuje proporcionalno. U tom smislu Skradinski statut upotrebljava termin „*per vaream*” dok Splitski statut upotrebljava izraz „*perrationem*”.

Zbog istog razloga Dubrovački statut (VII, 52) zabranjuje rogatusu, pod kaznom naknade sve štete, dijeljenje vlastitih od povjerenih mu stvari, osim ako ugovorom nije drugačije dogovoreno, a što se dokazuje svjedocima. Iz iste odredbe proizlazi da je ugovor o rogadi uvijek usmen, budući da se dozvoljava dokazivanje svjedočenjem. Dakle, valja naglasiti da samo ako je nesreća pogodila robu rogansa i rogatusa, potonji je oslobođen odgovornosti, budući da je u tom slučaju očigledna njegova dobra vjera.⁹⁷

Kotorski statut nameće primatelju dužnost dokazivanja da su mu stvari koje su predmet rogancije nasilno otete, inače ih mora nadoknaditi.⁹⁸

4.5. Glede primjene pravnog posla rogancije u praksi naišli smo na svega nekoliko primjera rogancije:

97 Po odredbama rimskog prava, ako je depozitar u čuvanju povjerenih mu stvari jednako maran „*quam suis rebus*” odgovoran je samo za zlu namjeru (*fr. 33 D. dep. vel contra, XVI, 3*); kod posudbe komodatara ne odgovara za gubitak posuđenih stvari do kojeg je došlo usljed požara, rušenja ili zbog nekog drugog razloga više sile „*nisi forte cum posset res commodatas salvae facere, suas praetulit*” (*Ulpianus ad Edictum, fr. 5, par. 4 D. comodati vel contra, XIII, 6; Paulus Rec. Sent., II, IV, 2*). Princip Paulusa i Ulpianusa prihvaćen je i u Lex Romana Burgundionum (tit. XIV), te detaljnije razrađen u L. V, tit. V, cap. 5, *Leges Wisigothorum*, koji ga proširuje i na depositum: „*Qui commendata vel commodata acceperit, itd.*” Isto poglavlje donosi razliku između tri slučaja: 1. gubitak povjerenih stvari prema ukupnom spašavanju svih stvari depozitara i komodatara; puna odgovornost ovoga; 2. djelomični gubitak stvari depozitara ili komodatara: obveza vraćanja povjerenih stvari u dijelu i mjeri koju odredi sudac; 3. ukupni gubitak stvari depozitara ili komodatara; pravo na doprinos od strane vlasnika spašenih stvari. Detaljnije: Bučkovski, V., Naumovski, G., „*Usporedba koncepta Nautae, Caupones, Stabularii sa posebnim slučajevima depozita u kontekstu rimskog i suvremenog prava*”, Zbornik radova Prve međunarodne znanstvene konferencije pomorskog prava – 1st international scientific conference of maritime law: Suvremeni izazovi pomorske plovidbe – Modern challenges of marine navigation, Split, 2017, 105.

98 Kotorski statut, cap. CCCLXXII, „*De rogacjis*”.

- 21. lipnja 1295. na ročištu zbog trgovačke robe *Stance Sub* potražuje od *Junia Dominche* 80. perpera za trgovačku robu datu u roganciju (*in rogatia*) za jedno putovanje.

- 8. veljače 1297. *Marinus de Stresa* izjavljuje da izvozi iz Dubrovnika 50 plugova dobivenih u roganciju *Nicoli de Surgo* u *Valonu* u svrhu prodaje po cijeni od 13. perpera i 8. groša. *Nicola* će doznačiti *Laurenciu de Sagne*, čiji su bili plugovi, novac dobiven prodajom ili će mu vratiti plugove.⁹⁹

Razlog malog broja sporova o roganciji leži u tome što se rogancija najčešće zaključivala između prijatelja, pa su sporovi iz tih ugovora bili rijetki.

99 Div. canc. III, fol. 3' i fol. 96. u Lučić, J. (1988.), *Spisi dubrovačke kancelarije*, knjiga III, Zagreb, br. 563, 231 - ročište zbog trgovačke robe i br. 1060, 331 - izvoz plugova.



Zaključak

Ekonomski polet koji je obilježio dvanaesto stoljeće u Europi, odrazio se i u dalmatinskim komunama. Spoznavši koristi od trgovanja, srednjovjekovni vladari trgovcima pružaju zaštitu i izdaju povlastice. Već na početku stoljeća ugarski vladari jamče dalmatinskim gradovima široke povlastice, a sa izdavanjem povlastica nastavili su i bosanski vladari. Poveljom Kulina bana iz 1189. g. Dubrovnik osigurava sebi slobodu trgovanja u balkanskom zaleđu, a privilegijem bizantskog cara Isaca Angela iz 1192. g. osim slobode trgovanja po čitavom Bizantskom carstvu stiču pravo pristupiti spašavanju dubrovačkih brodova i preuzeti stvari preostale nakon brodoloma.

Bosanski vladari iskoristili su razdoblje slabih vladara na ugarsko-hrvatskom dvoru krajem 14. st. da prošire svoju vlast na teritorij Hrvatskoga Kraljevstva pod ugarsko-hrvatskom krunom. Osim Dubrovniku, bosanski vladari izdaju povlastice i drugim dalmatinskim gradovima. Slobodu trgovanja po Bosni Splićani su dobili već početkom 14. st. za vrijeme vladavine Mladena I Šubića. Jednako značajna kao i kopnena bila je splitska pomorska trgovina. Splitski statut iz 14. st. sadrži veliki broj pomorskopravnih odredbi, posebno u šestoj knjizi, a o primjeni odredbi u svakodnevnom životu govore notarski zapisi splitskih notara iz druge pol. 14. st. koji ukazuju na sigurnost pomorske trgovine u tom razdoblju. Protekcionističke odredbe koje štite splitske trgovce sadržane su i u odredbama Matrikule Bratovštine mornara sv. Nikole iz 14. st. Trgovačkim poslovanjem bavile su se u dalmatinskim gradovima sve društvene skupine. Split je bio značajna trgovačka i hodočasnička luka na pomorskom putu od Venecije prema Svetoj Zemlji. Trgovci, hodočasnici i komunalni poklisari bili su jedini putnici onoga vremena, a na njihove eventualne sporove primjenjivao se tzv. skraćeni sudski postupak.

Jedan od najznačajnijih pomorsko-trgovačkih ugovora je rogančija koja je u dalmatinsko statutarno pravo preuzeta iz mletačkog prava. Dalmatinski statuti rogančiju ne definiraju na cjelovit način, a najveći broj statutarne odredbe posvećen je pitanju odgovornosti primatelja. Budući da se rogančija najčešće zaključivala između prijatelja sporovi iz ugovora o rogančiji su bili rijetki pa nije moguće saznati o učestalosti primjene ovoga ugovora u svakodnevnom životu.

Odnos srednjovjekovnog grada i zaleđa predstavlja uzajaman odnos, a trgovačke veze grada sa zaleđem bile su od izuzetne važnosti zbog ekonomskog razvoja gradskih komuna.

Statutarni izvori:

1. BRAČKI STATUT= Kadlec, K. (1926.), *Statut umetreformationesinsulae Brachiae*, Zagreb, Usp. Cvitanić, A. (2006.), *Brački statut, Bračko srednjovjekovno pravo*, Književni krug, Split. Isti: (1968.), *Srednjovjekovni statut bračke komune iz 1305*, Brački zbornik, knjiga 7, Skupština općine Brač, Supetar.
2. BUDVANSKI STATUT = Ljubić, Š. (1882-83.), *Statuta et leges civitatis Buduae, civitatis Scardonae et civitatis insulae Lesinae*, MHJSM, JAZU, Zagreb. Usp. Vučković, N. (1988.), *Srednjovjekovni statut Budve*, Budva.
3. DUBROVAČKI STATUT = Bogišić, B., Jireček, K., *Liber statutorum civitatis Ragusii*, Zagrabię MCMIV. Usp. *Statut grada Dubrovnika*, prev. Križman, M., Kolanović, J., Historijski arhiv Dubrovnik, Dubrovnik, 1990. *Statut grada Dubrovika*, priredili i preveli: Šoljić, A., Šundrica, Z., Veselić, I., Državni arhiv Dubrovnik, Dubrovnik, 2002.
4. HVARSKI STATUT = v. pod Budvanski statut. Usp. Cvitanić, A., Kasandrić, I. (1991.) *Hvarski statut*, Književni krug, Split.
5. KORČULANSKI STATUT = Hanel, J. (1878.) *Statuta et leges civitatis Curzulae*, Zagreb. Usporedi: *Statut grada i otoka Korčule*, priredio i preveo Cvitanić, A., JAZU, Pravni fakultet, Skupština općine, Zagreb, Split, Korčula, 1987. *Korčulanski statut: statut grada i otoka Korčule*, Književni krug, Split, 1995. *Statut grada i otoka Korčule*, priredio i preveo Cvitanić, A., Korčula, 2002.
6. KOTORSKI STATUT = *Statuta et leges civitatis Cathari*, Venetiis, MDCXVI.
7. LASTOVSKI STATUT = Radić, F. (1901.), *Libro delli ordiamenti e delle usance della univesitade et dello comun della isola de Lagusta* (Knjiga o uredbama i običajima skupštine i općine otoka Lastova), Zagreb. Usp. *Lastovski statut*, priredio i preveo Cvitanić, A., Književni krug, Split, 1994.



8. MLJETSKI STATUT = *Liber de ordinamenti e delle usanze der Insel Meleda*, Arhiv für österreichische Geschichtsquellen, Wien, 1984, 1894, hrvatski prijevod Pucić, M., „Statut oli zakoni od Universitatu otoka Mljeta“, *Dubrovnik - cvet narodnoga knjižtva*, sv. III. Za 1851., Zagreb, 1852. Usp. Mari-nović, A., Veselić, I., (2002.), *Mljetski statut*, Književni krug, Split.
9. PAŠKI STATUT = *Statut Paške općine, Statuta Communitatis Pagi*, MH Pag, Pravni fakultet Zagreb, Pag-Zagreb, 2011., Usp. *Statuta communitatis Pagi*, Venetiis, 1637.
10. RAPSKI STATUT = Margetić, L., Strčić, P., *Statut rapske ko-mune iz 14. st.*, Adamić, Rab-Rijeka, 2004. Usp. Inchiostri, U., Galzigna, A., „Gli statuti di Arbe“, *Archeografo Triestino*, N. S., vol. 23, fasc. 1, str. 59-100., fasc. 2, str. 355-417., Trieste, 1899-1900.
11. SKRADINSKI STATUT = v. pod Budvanski statut; Usp. Birin, A., *Statut grada Skradina*, MH Skradin, Zagreb-Skradin, 2002.
12. SPLITSKI STATUT = Hanel, J., *Statuta et leges civitatis Spa-lati*, Zagreb, 1878. Usp. Cvitanić, A., *Splitski statut: Splitsko srednjovjekovno pravo*, Književni krug, Split, 1998. Detaljnije o izdanjima Splitskog statuta: *Statut grada Splita*, rukopisi i tiskana izdanja, katalog izložbe o sedamstotoj obljetnici 1312-2012., Književni krug, Split, 2012.
13. ŠIBENSKI STATUT = *Knjiga statuta, zakona i reformacija grada Šibenika*, preveo Herkov, Z., pretisak izdanja *Volvmen sta-tvtorvm legvm, et reformationvm civitatis Sibenici cum tabula rubricarum*, Venetiis, apud Nicolaum Morettum, 1608., Muzej grada Šibenika, Šibenik, 1982.
14. TROGIRSKI STATUT = Strohal, I., *Statuta et reformationis ci-vitatis Tragurii*, Zagreb, 1915. Usp. Berket, M., Cvitanić, A., Gligo, V., *Statut grada Trogira*, Split, 1988.
15. ZADARSKI STATUT = J. Kolanović, J., Križman, *Statuta Ia-dertina - Zadarski statut sa svim reformacijama odnosno novim uredbama donesenima do godine 1563.*, Matica Hrvatska Zadar i Hrvatski državni arhiv Zagreb, Zadar-Zagreb, 1997.

Izvori i literatura:

16. Ashburner, W. (1909.), *The Rhodian Sea-law*, Oxford.
17. Bartulović, Ž., „Pravni akti usmjereni na poticanje inovativnost trgovaca (analiza primjera iz Hrvatske i Rijeke od srednjeg vijeka do početka 19. stoljeća)“, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, vol. 39, br. 4 (Posebni broj), 1479-1503 (2018).
18. Bartulović, Ž., „Neka pitanja pomorskog prava u Rapskom statutu“, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, v. 20. br. 1, (1999).
19. Benyovski, I. „Bratovštine u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima“, *CCP*, broj 41, 1998.
20. Benyovski I., „Uloga bratovštine Sv. Duha u Trogiru u srednjem i ranom novom vijeku“, *Povijesni prilozi* 32/2007.
21. Berket, M. „Neki pomorskopravni instituti u pravu grada Trogira prije statuta iz 1322“, *ADRIAS* Zavoda za znanstveni i umjetnički rad JAZU u Splitu, Split, 1988, sv.2.
22. Besta, E. (1936.), *Le obbligazioni nella storia del diritto italiano*, Padova.
23. Besta, E., Predelli, R., „Gli statuti civili di Venezia anteriori al 1242“, Venezia.
24. Beuc, I., „Statut Zadarske komune iz 1305.g“, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci*, sv. II, Rijeka, 1954.
25. Bolanča, D., Amižić Jelovčić, P., Pezelj, V., „General Average – An Ancient Institution of Maritime Law“, *Ius Romanum* 2/2017, 1.
26. Bolanča, D., Amižić Jelovčić, P., Pezelj, V., „Salvage on the sea – from Roman law to Modern time“, *Ius romanum* 2/2018.
27. Bolanča, D. (2016.), *Prometno pravo Republike Hrvatske*, Split.
28. Bonolis, G. (1921.), *Il diritto marittimo medievale dell’Adriatico*, Pisa.
29. Brajković, V. (1933.), *Étude historique sur le Droit Maritime Privé du Littoral Yugoslave*, Marseille.



30. Brajković, V., „Razvoj pomorskog prava na našoj obali”, Pomorski zbornik I, Zagreb, 1962.
31. Brković, M., „Bosanske srednjovjekovne latinske isprave izdane u Splitu“, CCP (0350-7823) 14 (1991), 25.
32. Brković, M., „Bosanski kraljevski dvor i dalmatinski gradovi“, Braća Vranjani i vransko područje tijekom povijesti, Zadar, Ogranak MH u Zadru, Općina Pakoštane, 2017.
33. Brković, M., „Isprave bosansko-humskih srednjovjekovnih vladara Šibeniku, Radovi Zavoda za povij. znan. HAZU u Zadru, sv. 50/2008.
34. Brković, M., „Srednjovjekovne isprave bosanskih vladara Splitu“, Starohrvatska prosvjeta, III, serija, 36 (2009).
35. Bučkovski, V., Naumovski, N., „Usporedba koncepta Nautae, Caupones, Stabularii sa posebnim slučajevima depozita u kontekstu rimskog i suvremenog prava, Zbornik radova Prve međunarodne znanstvene konferencije pomorskog prava - 1st international scientific conference of maritime law: Suvremeni izazovi pomorske plovidbe – Modern challenges of marine navigation, Split, 2017.
36. Brunetti, A. (1929.), *Il diritto marittimo italiano*, I, Torino.
37. Bujuklić, Ž. (2009.), *Forum Romanum*, Beograd.
38. Burmas, F., „Institut pružanja pomoći i spašavanja na moru u odredbama Korčulanskog statuta iz 1214. g.“, Zbornik radova znanstvenog skupa Statuta grada i otoka Korčule iz 1214, Zagreb-Samobor, 1989.
39. Cambi, N., „Salona i Spalatum, dvije funkcionalno povezano luke“, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Splitu 26. i 27. rujna 2016, Pomorski Split do početka XX. stoljeća, Biblioteka Knjiga Mediterana 108, Književni krug Split, 2019.
40. Carić, A., „Krivična djela u svezi s morem u Korčulanskom statutu iz 1214.g“, Zbornik radova znanstvenog skupa Statuta grada i otoka Korčule iz 1214, Zagreb-Samobor, 1989.
41. Cassandro, G., „La formazione del diritto marittimo Veneziano“, *Annali di storia del diritto*, XII-XIII, 1968-69.

42. Cessi, R. (1938.), *Gli statuti veneziani di Jacopo Tiepolo del 1242. e le loro glosse*, Venezia.
43. CD = Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, I - XVIII, Urednici: T. Smičiklas (II-XII); E. Laszowski i M. Kostrenčić (XIII), M. Kostrenčić (I, XIV-XVI), S. Gunjača (XVII), D. Rendić-Miočević (XVIII). Zagreb 1904-1990.
44. Cvitanić, A. *Splitski statut: Splitsko srednjovjekovno pravo*, Književni krug, Split.
45. Cvitanić, A. (2002.), *Iz dalmatinske pravne povijesti*, Split.
46. Čoralić, L., „Iseljenici iz Splita u Mlecima i njihova uključenost u pomorska zanimanja – tragom oporučnih spisa (15-17. st.)“, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Splitu 26. i 27. rujna 2016, *Pomorski Split do početka XX. stoljeća*, Biblioteka Knjiga Mediterana 108, Književni krug Split, 2019.
47. Čoralić, L., „Izvori i literatura o bratovštinama u Dalmaciji od srednjeg vijeka do pada Mletačke Republike“, CCP, 27/1991.
48. Dabinović, A., „Da li ima tragova predrimskog prava u pomorskopравnim spomenicima Sredozemlja“, *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru*, X/1962.
49. Dabinović, A., *Bratimljenje kao izvor za podjelu pomorske štete (avarije)*, *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru* XI/1963.
50. De Martino, „Note di diritto romano marittimo“, *Rivista del Diritto della Navigazione* III, 1937.
51. Drino, Dž., B. Londrc, B., „Povijesni aspekti uticaja prava istočnojadranskih gradova na pravo srednjovjekovne Bosne (europelizacija bosanskog prava)“, *Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske*, vol. VIII, br. 1/2017.
52. Drino, Dž., „Societas rimskog prava u bosanskom srednjovjekovnom pravu“, *Godišnjak BZK Preporod*, Sarajevo, 2010.
53. Duplančić, A., „Ulomci arhiva splitskih bratovština u arheološkom muzeju u Splitu“, CCP, 27/1991.
54. Duplančić, A., „Novo čitanje podataka o splitskoj bratovštini pomoraca“, *Kulturna baština* 33/2006.



55. Fabijanac, S. F., „Neka splitska ekonomska pitanja u svjetlu njegova Statuta iz 1312. godine“, Splitski statut iz 1312. godine: povijest i pravo, povodom 700. obljetnice, Zbornik radova sa međunarodnoga znanstvenog skupa održanog 24-25. rujna 2012. godine u Splitu, Split 2015.
56. Ferrarini, (1947.), *Contratti di Utilizzazione della Nave*, Roma.
57. Gelcich, G. (1884-1885.), *La confraternite laiche in Dalmazia e specialmente quelle dei marinari*, Ragusa: Scuola Nautica di Ragusa, 1884-1885.
58. Grabovac, I. (1991.), *Enciklopedija pojmova pomorskog prava*, Split.
59. Grabovac, I., „Pojmovi piratstvo i gusarstvo s posebnim osvrtom na pravno-povijesne konotacije“, Zbornik radova posvećen Antunu Cvitaniću, Split, 2016.
60. Grbavac, B., „Splitski javni notarijat u vrijeme nastanka Statuta“, Splitski statut iz 1312. godine: povijest i pravo, povodom 700. obljetnice, Zbornik radova sa međunarodnoga znanstvenog skupa održanog 24-25. rujna 2012. godine u Splitu.
61. Heka, L., (2011.), *Osam stoljeća hrvatsko-ugarske državne zajednice*, Szeged-Subotica; Herkov, Z., (1956.), *Građa za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske*, Prvi svezak, Zagreb, 1956, Djela JAZU.
62. Hlača, V., „Povijesni razvoj pomorskog prava na hrvatskoj obali Jadrana“, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, 20/1, 1999.
63. Horvat, M., „Iz historije sudara, brodoloma, spašavanja i pomaganja“, Poseban otisak iz Zbornika za pomorsko pravo, Tom 6, Zagreb, 1967.
64. Huvelin, P. (1929.), *Études d'histoire du droit commercial romain (Histoire externe – droit maritime)*, Paris.
65. Ignjatović, M., „Actio furti et damni adversus nautas kao oblik osiguranja sigurnosti putnika na brodu“ Zbornik radova Prve međunarodne znanstvene konferencije pomorskog prava – 1st international scientific conference of

maritime law: Suvremeni izazovi pomorske plovidbe – Modern challenges of marine navigation, Split, 2017.

66. Ignjatović, M. (2019.), Osnovi rimskog pomorskog prava, Niš.
67. Klinčić, D., „Istočnojadranski grad i zaleđe u srednjem vijeku“, Hrvatski povijesni portal, Elektronički časopis za povijest i srodne znanosti, pristupljeno 12.1.2020.
68. Kolanović, J., „Izvori za povijest trgovine i pomorstva srednjovjekovnih dalmatinskih gradova s osobitim osvrtom na Šibenik (contralitterae)“, *Adriatica maritima* Zavoda JAZU u Zadru, sv. III, Zadar, 1975.
69. Kostrenčić, M., „Pomorsko pravo u statutima primorskih naših gradova i otoka“, *Mjesečnik pravničkog društva u Zagrebu*, Zagreb, 1914, knjiga II, br. 2.
70. Kostrenčić, M., „Pomorsko pravo u statutima primorskih naših gradova i otoka“, *Mjesečnik pravničkog društva u Zagrebu*, Zagreb, 1915., knjiga I, br. 5 i 6.
71. Kunčić, M., „Dalmatinski patricijat i socijalno kršćanstvo“, *Croatica christiana periodica* 77, 2016.
72. Kunčić, M., Ladić, Z., „Društvena i gospodarska slika splitske komune u 14. st. na temelju analize bilježničkih spisa“, *Splitski statut iz 1312. godine: povijest i pravo, povodom 700. obljetnice*, Zbornik radova sa međunarodnoga znanstvenog skupa održanog 24-25. rujna 2012. godine u Splitu, Split, 2015.
73. Kurtović, Š. (1999.), *Hrestomatija opće povijesti prava i države*, I, Zagreb.
74. *Leksikon hrvatskog srednjovjekovlja*, (2017.), ur. Šanjek, F., Grbavac, B., Školska knjiga, Zagreb.
75. *Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae*, Zagreb, 1969. – 1978.
76. Leicht, P. S. (1948.), *Storia del diritto italiano, Il Diritto privato, Parte terza, Le obbligazioni*, Milano.
77. Lowndes, Rudolf, (1955.), *Law of General Average*, London.
78. Manara, G. (1955.), *Legge del mare*, IV, Padova.
79. Margetić, L., „Il diritto“, *Estratto dal vol. I della storia di*



- Venezia, Istituto della Enciclopedia Italiana, Fondata da Giovanni Treccani, 1992.
80. Margetić, L., „Osnove srednjovjekovnog obveznog prava u Dalmaciji“, Rad HAZU 465, knjiga XXXII, Društvene znanosti, Zagreb, 1993.
 81. Margetić, L., „Trgovački odnosi između dvije jadranske obale u ranom srednjem vijeku i uloga mediatora“, Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci, 7, 1986.
 82. Marinović, A. (1998.), Dubrovačko pomorsko pravo, knjiga I, Split.
 83. Marinović, A. (2005.) Dubrovačko pomorsko pravo, knjiga II, Split.
 84. De Martino, „Note di diritto romano marittimo“, Rivista del Diritto della Navigazione III, 1937.
 85. Maštrović, V. (1983.), Posljednji gusari na Jadranskom moru, Zagreb.
 86. Mažuranić, V. (1908-1922), Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik, JAZU, Zagreb.
 87. Mijan, D., „Pomorske odredbe Splitskog statuta u usporedbi s istim odredbama zadarskog, dubrovačkog i venecijanskog statuta“, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 41, 2004.
 88. Mitteis, L. (1908.), Römiches Privatrecht bis auf die Zeit Diokletians 1, Leipzig.
 89. Novak, G., „Kada je osnovana bratovština sv. Nikole u Splitu?“, Starohrvatska prosvjeta, vol. I, br. 1-2, 1927.
 90. Novak, G. (2005.), Povijest Splita, knjiga prva, Škuna, Split.
 91. Novak, Z., „Značaj i uloga bratovština pomoraca Sv. Nikole od Sdorija u srednjovjekovnom splitskom društvu“, Zbornik radova s međunarodnoga naučnog skupa „XII vjekova bokeljske mornarice“, Kotor: Bokeljska mornarica Kotor, 2010.
 92. Pardessus, J. M., „Collectiones des lois maritimes antérieures au XVIIIe siècle“, Paris, Pomorska enciklopedija, JLZ Miroslav Krleža, Zagreb, 1972-1989, vol. 1-8.
 93. Pomorski leksikon, JLZ Miroslav Krleža, Zagreb, 1990.

94. Pravni leksikon, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb.
95. Perojević, S., „Splitska luka u vrijeme mletačke uprave“, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Splitu 26. i 27. rujna 2016, Pomorski Split do početka XX. stoljeća, Biblioteka Knjiga Mediterana 108, Književni krug Split, 2019.
96. Pezelj, V., Šarac, M. (2019.), Ogleđi iz rimskog i dalmatinskog pomorskog prava, Split.
97. Pezelj, V., „Dometi dosadašnjih istraživanja starijeg dalmatinskog pomorskog privatnog prava“, magistarski rad, Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 1998.
98. Pezelj, V., „Neka pitanja pomorskog prava u srednjovjekovnom Splitu“, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Splitu 26. i 27. rujna 2016, Pomorski Split do početka XX. stoljeća, Biblioteka Knjiga Mediterana 108, Književni krug Split, 2019.
99. Pezelj, V., „Ugovor o koleganciji prema odredbama srednjovjekovnih dalmatinskih statuta“, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 35, (51-52), 1998.
100. Pezelj, V., „Zajednička havarija u dalmatinskom statutarnom pravu“, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, 1/2006.
101. Pezelj, V., Barun, Lj., „Ugovori o iskorištavanju pomorskih brodova u dalmatinskom statutarnom pravu“, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, 44 - 2/2007.
102. Pezelj, V., Bego, I., „Neka pitanja pomorskog prava u Šibenskom statutu iz 14. st.“, Zbornik radova Pravnog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, XXI, 2010.
103. Pezelj, V., „Pomorskopravne odredbe Paškog statuta iz 1433.“, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, 47 /2010., 4 (98), 821.
104. Pezelj, V., Šarić, I., „Pomorskopravne odredbe srednjovjekovnog Skradinskog statuta“, Zbornik radova Druge međunarodne znanstvena konferencija pomorskog prava – „2nd International Scientific Conference on Maritime Law“ : Suvremeni izazovi pomorske plovidbe – „Modern challenges



- of marine navigation“, Split, Hrvatska, 27 - 28. rujna 2018.
105. Pezelj, V., Štambuk Šunjić, M., „Pravni značaj bratovština srednjovjekovnih dalmatinskih gradova s osvrtom na splitske bratovštine“, Zbornik radova 1700 godina Milanskog edikta, Niš, 2013.
 106. Petrić, P., „Bratovštine – najstariji oblik apostolata laika“, Crkva danas i sutra, Akti 55. splitske sinode, Crkva u svijetu, Split, 1988.
 107. Predelli, R., Sacerdoti, A., „Gli statuti maritimi veneziani fino al 1255“, Nuovo Archivio Veneto N. S. a. II, T. IV, 1902.
 108. Radić, Ž., „Imovinsko pravo po statutu grada Trogira iz 1322.“, doktorska disertacija, Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu, 2002.
 109. Radić, Ž., Ratković, I., „Položaj stranaca u splitskom statutaru“, ADRIAS, br. 12, Zagreb-Split 2005.
 110. Raukar, T., „Srednjovjekovni Split i Percevalov Statut iz 1312. godine“, u Splitski statut iz 1312. godine: povijest i pravo, povodom 700. obljetnice, Zbornik radova sa međunarodnoga znanstvenog skupa održanog 24-25. rujna 2012. godine u Splitu, Split, 2015.
 111. Rismondo, V. (1954.), Pomorski Split druge polovine XIV. stoljeća, notarske imbrevijature, Izdanje Muzeja grada Splita, sveska 5, Split.
 112. Ripert, G. (1950-1953.), Droit Maritime, I-III, Paris.
 113. Paulo, Sentencije, priredio i preveo A. Romac, Zagreb, 1989.
 114. SDK IV = Spisi dubrovačke kancelarije, knjiga IV, ur. Lučić, J., Zagreb, 1993.
 115. Stanković, P. (1995.), Pomorske havarije, Zagreb.
 116. Stanković, P., „Hoće li jedan drevni institut pomorskog prava, koji se održao tijekom dvaju milenija, odumrijeti na početku trećeg? - Will an ancient institution of maritime law, which has survived for perhaps two millennia, phase out at the beginning of the third?“ - Paneuropski pomorski simpozij, Split, 6.-7. travnja 2000.
 117. Statut grada Splita, rukopisi i tiskana izdanja, katalog izložbe o sedamstotoj obljetnici 1312.-2012., Književni krug, pri-

- redili A. Duplančić – B. Jozić – Ž. Radić, Split, 2012.
118. Stipišić, J., Šamšalović, M., „Zapisnici Velikog vijeća grada Splita 1352-1354, 1357-1359 – Libri Maioris consilii civitatis Spalati 1352-1354, 1357-1359“, Zbornik Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU, 1982, sv. 12.
 119. Strohal, I. (1914.), Bratstva u starom Trogiru, Rad JAZU, Zagreb.
 120. Šarac, M. (2008.), Zastupanje u pravnim poslovima u rimskom pravu, Split.
 121. Šarac, M., Miletić, T., Odgovornost broдача u rimskom pravu“, Zbornik radova Prve međunarodne znanstvene konferencije pomorskog prava – 1st international scientific conference of maritime law: Suvremeni izazovi pomorske plovidbe – Modern challenges of marine navigation, Split, Hrvatska, 29.-30. rujna 2016.
 122. Tetley, W. (2001.), International Encyclopedia of Comparative Law, volume XII (Law of Transport, Chapter 4: Maritime Transport), Boston.
 123. Tetley, W. (2004.), Glossary of Maritime Law Terms, Quebec.
 124. Venier, G., „Konzuli i konzularna služba Dubrovnika (komune) i Dubrovačke republike u balkanskom zaleđu (XII-XV. st.)“, Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci 4(3) 2015.
 125. Vidović, R. (1984.), Pomorski rječnik, Zbornik radova znanstvenog skupa Statuta grada i otoka Korčule iz 1214, Zagreb-Samobor, 1989.



TRADE OF EASTERN ADRIATIC CITIES IN THE LIGHT OF THE 1189. KULIN CHARTER

Vilma Pezelj, associate professor
Faculty of Law, University of Split

Summary

The author analyzes the historical frame resulting in the 1189. Kulin Charter. Dubrovnik gained the freedom of trade in the Balkans' hinterland as exemplared by the 1186. contract between Dubrovnik and Nemanja, 1189. Kulin Charter and the 1192. privilege by the Byzantine Emperor Isaac Angelos allowing customs-free trade across the whole Byzantine Empire, with the obligation of supplying the Emperor with two armed galleons in case of a war against Venice or Zadar. In the same privilege, the Byzantine Emperor allowed Dubrovnik to salvage their ships and to retrieve the remains of their shipwrecks from the Byzantine territory, along with the goods that survived the shipwreck, which points to a close connection between maritime and overland trade. The issuing of privileges to Dubrovnik and other Dalmatian communes was carried forward likewise by other Bosnian rulers. Particularly important are the privileges issued to Split, especially in the 14.th century during the reigns of Hrvoje, the Herceg of Split, and Tvrtko I Kotromanović (1377.-1391.). The author analyzes significant terms appearing in maritime and overland trade (conserva, capitaneus turmae, average) and one of the more significant maritime contracts (rogantia).

Key words: rulers' charters, trade, Dalmatian communes, Bosnia, the Middle Ages.

R
B